

Oorlogslessen

Nieuwe onderwijsprogramma's over de Tweede Wereldoorlog

Hoe kunnen we het erfgoed van de Tweede Wereldoorlog zo actueel en relevant mogelijk presenteren? Dit is een van de belangrijkste vragen voor de Stichting Musea en Herinneringscentra 40-45 (SMH 40-45). De stichting is een samenwerkingsverband van veertien instellingen die een link hebben met de Tweede Wereldoorlog. Onlangs brachten educatiemedewerkers een bezoek aan enkele oorlogsmusea in Londen en deden inspiratie op voor nieuwe onderwijsprogramma's.

Lisa Oskamp is
redacteur van Kleio.

Samenwerking tussen de instellingen moet bijdragen aan een strategische educatieve agenda. Een voorbeeld hiervan is het ontwikkelen van doorlopende leerlijnen en burgerschapsonderwijs. Voor het mbo is een programma in het kader van burgerschap gemaakt: *Plekken met een verhaal*. Er bestaat zorg over de toenemende polarisering in de maatschappij. Sinds 2016 zijn daarom de eisen aan leerlingen rond bepaalde vaardigheden aangescherpt. Zo wordt van mbo-studenten verwacht dat ze kunnen omgaan met de grote hoeveelheid informatie die tegenwoordig beschikbaar is. Ook moeten leerlingen een mening kunnen geven over complexe thema's als racisme en vrijheid van meningsuiting.¹

Mbo-programma
*Plekken met een
verhaal*.



Dit mbo-project wordt ondersteund door vijf instellingen: Nationaal Monument Kamp Vught, Nationaal Monument Kamp Amersfoort, Herinneringscentrum Kamp Westerbork, het Joods Cultureel Kwartier en het Indisch Herinneringscentrum. Het verhaal van hun plek hebben ze gekoppeld aan het ontwikkelen van kritische denkvaardigheden bij de studenten.

Een bezoek aan een instelling wordt voorbereid door een les die door de eigen docent wordt gegeven. Op plekkenmeteenverhaal.nl staat een korte documentaire, gemaakt door het Nationaal Comité 4 en 5 mei, waarin basale informatie over de Tweede Wereldoorlog wordt gegeven. Elke instelling biedt een digitale les aan met daarin filmfragmenten van een mbo-student die een overlevende, oud-gevangene of nabestaande interviewt. Vervolgens worden met de klas

dilemma's aangekaart en doorgenomen. Zo komt in Kamp Westerbork aan bod dat het kamp werd bewaakt door Nederlandse bewakers. Waarom deden zij dat? Door het gebruik van verschillende werkvormen wordt gezorgd dat studenten actief deelnemen.

De ervaringen van dit project worden door de vijf instellingen geëvalueerd en vervolgens doorgegeven aan de andere deelnemers van de SMH 40-45, zodat zij het project ook voor hun instelling kunnen uitwerken. De kennis en ervaring die dit project oplevert biedt aanknopingspunten om ook andere onderwijsprogramma's te verbeteren.

Oorlogsmusea in Londen

Begin dit jaar gingen educatiemedewerkers van SMH 40-45 samen met medewerkers van de Anne Frank Stichting, het Nationaal Comité 4 en 5 mei en het Vlaamse Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie op studiereis naar Londen. Het doel was om te leren van de educatieve aanpak van Britse musea en van elkaar. Er werd een bezoek gebracht aan het Imperial War Museum en het Jewish Museum, waar diverse workshops werden gevolgd.

In het Imperial War Museum is al sinds de jaren negentig een tentoonstelling te zien over de Holocaust. Zulke permanente tentoonstellingen blijven ongeveer vijftien tot twintig jaar in gebruik. Na zo'n periode is de context vaak veranderd of is er meer kennis over het onderwerp ontstaan wat aanpassing noodzakelijk maakt. Op dit moment wordt opnieuw nagedacht over de vraag wat je als museum je bezoekers mee wil geven en waarom. Het Imperial War Museum wordt bezocht door een divers, multicultureel publiek. De meeste kinderen zijn niet via hun familie bekend met het verhaal dat het museum wil vertellen. Er moet daarom heel wat context uitgelegd worden. Het museum denkt nog volop na over een nieuwe invulling van de permanente tentoonstelling over de Holocaust. Men wil de geschiedenis bijvoorbeeld dichterbij brengen en wel letterlijk, door zoveel mogelijk objecten en beelden op ooghoogte te plaatsen. ▶

¹ Een handreiking over kritische denkvaardigheden is te vinden op tiny.cc/K4Lon.

Leon Greenman in het
Jewish Museum. Foto:
Inger Schaap.

How will you make a difference?

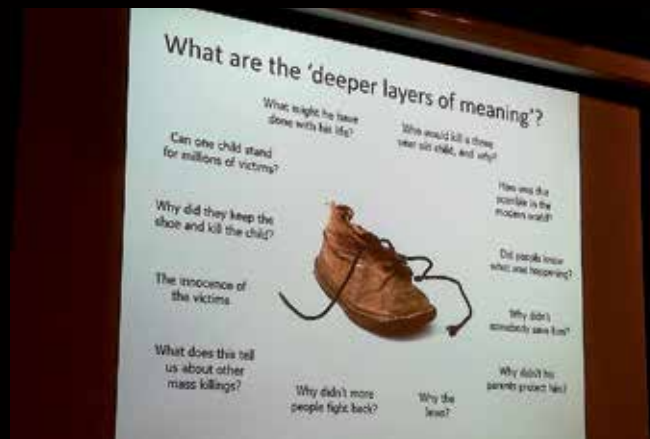
2 Zie voor meer over Leon Greenman: tiny.cc/K4Lon2.

3 Het filmpje over de beer is te zien op tiny.cc/K4Lon3.

4 Zie tiny.cc/K4Lon4. Met name minuut 2.59 t/m 9.36 is bruikbaar voor in de klas.

Ook in het Jewish Museum is een permanente tentoonstelling te zien over de Holocaust. Hierin staat het levensverhaal van Leon Greenman centraal. Greenman werd geboren in Engeland, maar leefde in Nederland tijdens de oorlogsjaren. Als kind verhuisde hij met zijn ouders naar Rotterdam. Daar ontmoette hij later zijn vrouw. Samen kregen ze een zoon, Barney. Tijdens de bezetting kon Greenman niet aantonen dat ze Britse staatsburgers waren, omdat ze hun paspoorten elders in bewaring hadden gegeven. De familie Greenman kwam via Westerbork terecht in concentratiekamp Auschwitz-Birkenau. Greenman werd geselecteerd om dwangarbeid te verrichten. Hij zou zijn vrouw en zoon na aankomst in het kamp nooit meer zien. Greenman overleefde achttien maanden in de concentratiekampen. Hij nam zich voor zijn verhaal aan iedereen te vertellen, en dit heeft hij ook gedaan, tot hij in 2008 op 97-jarige leeftijd overleed. Het Jewish Museum vertelt het verhaal van Greenman in The Holocaust Gallery door gebruik te maken van film, foto's en persoonlijke bezittingen.²

Beide musea verzorgen workshops voor scholieren die op bezoek komen. Voormalig geschiedsleraar en museumexpert Paul Salmons geeft een workshop bij de Holocaust-tentoonstelling in het Imperial War Museum. Hij laat zien hoe het onderwijs gebruik kan maken van een historische tentoonstelling. 'Een museum toont de bron, die in de wetenschap vaak een voetnoot is. Karakteristiek aan een onderwijsaanpak in historische tentoonstellingen is de bezoeker zelf te laten nadenken. We moeten jonge mensen helpen empathie te ontwikkelen,' zegt Salmons. Salmons toont een foto van een schoentje. Hij stelt hier vragen bij om leerlingen aan het denken te zetten. 'Wat kun je zeggen over de eigenaar van dit schoentje? Wat valt op? Het is blijkbaar niet zo netjes aan elkaar gemaakt, wat zegt dat?' Salmons vertelt dat leerlingen op een gegeven moment gaan vragen waar de schoen vandaan komt. Deze komt uit Auschwitz-Birkenau. Salmons geeft de leerlingen vervolgens uitleg over wat er met het



jongetje gebeurd kan zijn. Tijdens dit gedeelte van de workshop loopt Salmons heen en weer en spreekt met luider stem dan eerst. Met behulp van een object wordt dus ingegaan op de context, wat het verhaal erachter is en wat de diepere betekenis ervan is. Vragen bij dit laatste zijn bijvoorbeeld: Waarom een kind? Wisten anderen ervan? Werd er geen verzet geboden? Zo wordt zichtbaar dat de factoren die ervoor hebben gezorgd dat de Holocaust kon plaatsvinden er vandaag de dag nog steeds zijn.

De beer die zichzelf niet was

Facing History and Ourselves is een internationale stichting. Vanaf 1976 organiseren medewerkers workshops om docenten en studenten van allerlei achtergronden aan te moedigen zich te verdiepen in racisme, vooroordelen en antisemitisme. Door de Holocaust en andere voorbeelden van genocide te bestuderen, leggen deelnemers een verband tussen geschiedenis en de morele keuzes waar ze vandaag de dag mee te maken hebben. De deelnemers van SMH 40-45 volgen een workshop om te kijken hoe dit past bij hun educatieve programma's. Het gaat om een workshop die normaal gesproken aan docenten wordt aangeboden die het in de klas kunnen toepassen. Elke Facing History-workshop bestaat uit vijf onderdelen. Het begint met 'The individual and society'. Gevraagd

Boven: Het schoentje uit de workshop van Paul Salmons. Onder: Het Jewish Museum. Foto: Lisa Oskamp.



wordt om een woordspin van jezelf te maken. Wie ben je eigenlijk? Het idee hierachter is dat Facing History het fenomeen identiteit complexer wil maken en leerlingen wil laten zien dat identiteit fluïde is. Vervolgens wordt een kort filmfragment vertoond van *The bear that wasn't*.³ Het gaat over een beer die na zijn winterslaap ontwaakt. Zijn bos is verdwenen en heeft plaatsgemaakt voor een fabriek. Hij moet aan het werk. De beer zegt dat hij een beer is en daarom niet kan werken. Keer op keer krijgt hij van zowel mensen als medebieren te horen dat hij geen beer is en gewoon aan het werk moet gaan. Uiteindelijk gaat hij overstag en gaat mee in wat steeds tegen hem gezegd wordt. De vraag die hierbij wordt gesteld en waarover wordt gediscussieerd is: Waarom gaan we mee met iets wat niet klopt?

Het tweede standaardonderdeel van de Facing History-workshop is 'We and they'. Er wordt een fragment vertoond van *The danger of a single story*, een TEDTalk van de Nigeriaanse schrijfster en feminist Chimamanda Ngozi Adichie.⁴ Het punt dat ze hier maakt is dat mensen uiteindelijk gaan geloven hoe een bepaalde groep of een mens is, als het maar vaak genoeg aan ze wordt verteld. Iedereen heeft zogenaamde 'single stories'. Als mensen een museum bezoeken, nemen zij deze verhalen mee en datzelfde geldt natuurlijk voor het klaslokaal. Daarom moet je eerst weten wat er in de groep speelt, zodat je daar vervolgens op kunt haken. Als bijvoorbeeld wordt gevraagd waar een groep leerlingen aan denkt bij het woord 'Jood' en daaruit komt een stereotype naar voren dat alle Joden rijk zijn, dan moet je dat nuanceren met voorbeelden van mensen die in armoede leven.

Bestaat rechtvaardigheid?

Het derde onderdeel van de workshop is een case-study. Voorgelezen wordt het levensverhaal van een professor aan een universiteit in Duitsland in de jaren dertig. De groep moet opletten hoe hij reageert op de nazi's. Uit zijn verhaal wordt duidelijk dat hij steeds wacht tot anderen iets gaan doen, want hij kan er namelijk niets aan doen, zo denkt hij. Waarom doet de professor niets? Heb jij ook weleens niets gedaan terwijl je zag dat er iets verkeerd ging? Hierover volgt een gesprek met de groep.

Dan krijgen we een aantal teksten van Joden die tijdens de oorlog een dagboek bijhielden. Iedereen moet een zin selecteren en deze woorden achter elkaar oplezen zodat er een gezamenlijk gedicht ontstaat. Een deelnemer vindt deze opdracht niet gepast: de Holocaust is zo verschrikkelijk, en nu moet je moois uit bronnen creëren die zo niet bedoeld zijn. Er volgt een discussie over de vormgeving van onderwijs over zo'n beladen onderwerp als de Holocaust. Het is namelijk de uitdaging om te onderwijzen met respect. Je

Deelnemers van SMH 40-45

Airborne Museum Hartenstein, Oosterbeek
Bevrijdingsmuseum Zeeland, Nieuwdorp
Fries Verzetsmuseum, Leeuwarden
Herinneringscentrum Kamp Westerbork, Hooghalen
Indisch Herinneringscentrum, Den Haag
Joods Cultureel Kwartier, Amsterdam
Museum, Den Haag
Museum Rotterdam '40-'45 NU, Rotterdam
Nationaal Bevrijdingsmuseum 1944-1945, Groesbeek
Nationaal Monument Kamp Amersfoort, Amersfoort
Nationaal Monument Kamp Vught, Vught
Nationaal Onderduikmuseum, Aalten
Oorlogsmuseum Overloon, Overloon
Verzetsmuseum Amsterdam, Amsterdam



maakt op basis van het (bron)materiaal hoe dan ook een interpretatie. En tot hoever moet je gaan? Is een museumbezoek geslaagd als mensen gaan huilen? Volgens een deelnemer moet je wel wat ongemak veroorzaken, want het is een ongemakkelijk stuk van de geschiedenis.

Het vierde onderdeel is 'Judgment and legacy'. Dit gedeelte draait om de vraag wat rechtvaardigheid is. Wat voor afstand zit er tussen wraak en vergeving? Er wordt een 'vier hoeken-debat' gehouden. Hierbij wordt een vraag gesteld waarbij deelnemers antwoorden door in een hoek te gaan staan die volgens hen het juiste antwoord is. Een van de vragen is: is er rechtvaardigheid mogelijk voor de misdaden die tijdens de Holocaust gepleegd zijn? De groep komt tot de conclusie dat er wettelijk gezien wel rechtvaardigheid kan zijn door de daders te berechten volgens internationaal strafrecht. Moreel gezien kan er nooit sprake van rechtvaardigheid zijn. Het volgende punt is een stelling: een samenleving moet na een conflict gewoon doorgaan en de misdaden vergeten. De groep concludeert hierbij dat je er juist mee om moet gaan; vergeten is niet mogelijk.

Tot slot volgt het onderdeel 'Choosing to participate'. Hierbij worden verhalen behandeld van individuen die verschil hebben gemaakt in hun gemeenschap door tegen onrecht op te staan en ernaar te handelen. Zo zag de twintigjarige ►

Workshop van Facing History and Ourselves. Foto: Lisa Oskamp.

5 Marjan Verplancke, Ann Dejaeghere, Simon Schepers en Maarten van Alstein (red.), *Vroeger gaat niet over. Herinneringseducatie als pedagogische praktijk* (Tielt 2017), 15-24.
6 Ibidem, 58-60.

student Izzy Lenga dat er op de campus van de Birmingham University allemaal posters waren opgehangen met een afbeelding van Hitler met daarop de tekst 'Hitler was right'. Ze besloot om een foto hiervan op Twitter te zetten en schreef erbij dat antisemitisme nog altijd leeft. Izzy vond dat ze zich moest uitspreken tegen haat en vooroordelen, ook al leverde haar dat wel bedreigingen op. Het is de bedoeling dat leerlingen door zulke verhalen inzien dat zij onderdeel zijn van de maatschappij en zich kunnen uitspreken.

Vroeger gaat niet over

Ook in België bestaat er een samenwerking tussen musea en onderwijs. Die is zelfs heel sterk. Het Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie probeert onderwijs en musea nader tot elkaar te brengen door de onderwijsdoelen en de programma's van de musea op elkaar aan te laten sluiten. Twintig onderwijsinstanties, musea en herinneringscentra werken hiervoor samen. In 2017 publiceerde het Comité het boek *Vroeger gaat niet over. Herinneringseducatie als pedagogische praktijk*. Het gaat over de kern van herinneringseducatie. Waar moet je rekening mee houden als je een project wilt opzetten? Wat is de educatieve meerwaarde van een bezoek aan een herinne-

ringsplaats of van games of van beeldverhalen? Hoe kun je oral history, kunst en literatuur gebruiken? In het boek komen academici, didactici, publiekshistorici en praktijkdeskundigen aan het woord. Het boek is ook bruikbaar voor leraren geschiedenis.

De term herinneringseducatie werd voor het eerst gebruikt in 2008. Er werd voor gepleit om dit begrip breed in te vullen. Het moest gaan om een kritische reflectie van jongeren op historische gebeurtenissen. Een verschil tussen geschiedenis en herinneringseducatie is dat herinneringseducatie zich vooral bezighoudt met het verleden dat nog volop aanwezig is in het heden. Geschiedenis krijgt hierbij een kritisch-morele of maatschappelijke inzet. Herinneringseducatie geeft een centrale plaats aan betrokkenheid en beleving. Dit komt voort uit onderzoek dat heeft aangetoond dat neutraal of waarde vrij onderwijs niet bestaat. Leraren dragen door de manier waarop ze onderwijs geven altijd impliciet bepaalde boodschappen uit, hun lessen zijn in die zin waardevol. Herinneringseducatie is dus expliciet met waarden geladen.⁵ Objectief en onpartijdig zijn over sterk emotionele en moreel geladen situaties is lastig. Als er inlevingsopdrachten gemaakt worden voor het onderwijs zijn deze vrijwel nooit gericht op de dader. Historische empathie is er vaak alleen voor het slachtoffer, de omstander, de collaborateur of de verzetspleger. Empathie hoeft echter geen sympathie te betekenen. Bij geschiedenislessen en herinneringseducatie kan gekozen worden voor het naast elkaar zetten en afwegen van verschillende gezichtspunten.⁶

Van elkaar leren

De studiereis naar Londen was waardevol voor alle deelnemers. Er zijn nieuwe werkvormen getoond die in Nederland ook toegepast kunnen worden. De foto van een schoen was de basis van de workshop van Paul Salmons. SMH 40-45 heeft het initiatief genomen om 3D-foto's te laten maken van objecten uit de verschillende musea die gebruikt kunnen worden voor onderwijsdoelinden. Uit de workshop van Facing History bleek dat egodocumenten waardevol zijn om als bron te gebruiken. Er wordt aan gewerkt om ze, naast beeldmateriaal, meer in te zetten.

Geconcludeerd wordt dat met elkaar meelopen in Nederland goed zou zijn om als musea en herinneringscentra van elkaar te leren. Wellicht kunnen scholen en musea ook meer gezamenlijk optrekken naar het voorbeeld van onze zuiderburen. De intensievere samenwerking tussen de instellingen van SMH 40-45 wordt in ieder geval dit gehele jaar nog voortgezet. Deze twee jaar moeten een sterke basis vormen voor duurzame samenwerking. ■

Met dank aan Inger Schaap.



Websites en literatuur

- Leraren geschiedenis kunnen een workshop volgen bij de stichting Facing History and Ourselves. Op de website is lesmateriaal te vinden, alle bronnen zijn Engelstalig: www.facinghistory.org.
- Lesmateriaal van diverse musea en instellingen over de Tweede Wereldoorlog voor po, vo en mbo is te vinden op www.lerenvanwo2.nl en www.tweedewereldoorlog.nl.
- Lesmateriaal behorende bij het mbo-project staan op www.plekkenmeteenverhaal.nl en www.smh40-45.nl. Als u een nieuwsbrief wilt ontvangen om op de hoogte te blijven van de programma's van instellingen behorende bij SMH 40-45 kunt u zich via deze website aanmelden. Wanneer musea of herinneringscentra een vraag hebben aan leraren geschiedenis doen ze dat vaak via de nieuwsbrief.
- **Marjan Verplancke, Ann Dejaeghere, Simon Schepers en Maarten van Alstein (red.)**, *Vroeger gaat niet over. Herinneringseducatie als pedagogische praktijk* (Tielt 2017).